

ÅSIKTER
(Kolumn ÅU 16.8.01)

Lars Hertzberg

Vi talar om den offentliga debatten som en form av åsiktsbildning, och vi anser att den är väsentlig för en fungerande demokrati. I debatten finns det olika roller: beslutsfattare, journalister, representanter för olika berörda grupper, experter, "obundna intellektuella" och "vanliga väljare".

En debatt, föreställer vi oss, består i att de olika parterna ger argument för sina åsikter i syfte att övertyga motparten. Argument är vanligen påståenden om fakta eller sannolikheter, värdeomdömen eller begreppsdefinitioner.

Men verkligheten är annorlunda. Dels har debatter ofta andra syften än att påverka åsikter. Och dels har argument bara en begränsad roll i åsiktsbildningen.

*

En stor del av den offentliga debatten är ett slags pseudodebatt. Den kan gälla frågor som det inte är någon mening med att ha olika åsikter om: Människan är god / människan är ond. Hon är innerst inne förnuftig / hon är i grunden oförnuftig. Vi lever i den härligaste av tider / vi lever i den förfärligaste av tider. Vår tids ungdom är förtappad / välsignad. Vi står inför en lysande framtid / undergången står för dörren.

Sådana här utsagor är föga mera än verbala reflexer, sätt att avreagera sig på: det finns inget sätt att avgöra vem som har rätt, och framför allt finns det ingenting vi kan ta oss till med de här åsikterna: vilken ståndpunkt vi intar i de här frågorna har inga konsekvenser.

*

En annan typ av frågor man kan debattera i det oändliga är frågor där det gäller att träffa ett val, men där ingetdera alternativet i sig är rätt eller fel. Ett exempel på det är de debatter som förs om olika förbud: borde vi avhålla oss från förbud som inte respekteras, som kanske t.o.m. skapar en nisch för brottslig verksamhet (jfr förbudslagen, förbud mot

prostitution), eller är det viktigt att statsmakten markerar sitt avståndstagande från vissa typer av handlingar (t ex förbudet mot narkotika)? (Förbudens historia skulle f.ö. vara ett intressant ämne för en rätts- eller idéhistoriker.)

Det här har analogier med den eviga debatten om fri kontra sträng uppfostran: förbjuden frukt lockar, men barn behöver gränser. Barn måste få utlopp för sina aggressiva impulser; å andra sidan måste de lära sig att aggression inte accepteras. Osv. (Är barnet en reservoar som innehåller en bestämd mängd impulser som måste få utlopp, eller ett oskrivet blad som de vuxna måste fylla med sin text? Det finns inget allmängiltigt svar på den frågan – utom att barn är individer.)

Ett annat evigt dilemma gäller frågan om ett barn ska härdas eller skonas från stötar. Ska vi låta det ta konsekvenserna av sina dåliga beslut, eller brister vi i omtanke om vi inte ställer allt till det bästa? (Ett analogt dilemma gäller inom välfärdspolitiken: ska medborgarna fostras till att ta ansvar för sig själva – och vilket pris i mänskligt lidande och misär är detta värt?)

Partier och ideella rörelser står också inför evigt osäkra val: ska man hålla hårt på principerna också om det betyder att rörelsen blir smal, eller ska man vara öppna för olika åsikter trots att det innebär att principerna urvattnas? (SFP:s eviga dilemma.)

Vi kan inte debattera oss ur den här typen av dilemman. Vi måste inse att livet är att ta risker, vi måste våga satsa utan garantier för framgång. Och vara beredda på att det som lyckas i det ena fallet, i det andra fallet kan leda till katastrof.

*

Men också när frågorna har substans blir debatten kring dem ofta en skendebatt. Debattörerna talar förbi varandra, eller de talar för döva öron. Vi är ofta oemottagliga för andras synpunkter därför att de ståndpunkter vi intar ofta bara är ett kamouflage för våra önskningar och känslor, ett försök att ge dem ett sken av objektivitet. Eller vi känner oss inte fria att ändra åsikt offentligt eftersom vi är bundna till en bestämd ståndpunkt genom vår ställning eller vårt yrke (politiker t ex).

Man säger “en utvidgning av NATO bidrar till en stabilisering av Östersjöområdet” eller “NATO:s utvidgning skapar osäkerhet” när vad man menar är “jag gillar / avskyr USA”. I stället för att tillstå att man inte kan fördra homosexuella säger man “Människor kan förföras till och botas från homosexualitet, det beror ytterst på dem själva”. I stället för att säga att man inte vill betala mera i skatt säger man att människor inte vill arbeta om det inte lönar sig. Osv.

*

Men det finns också saker alla parter är överens om, trots att de kan ifrågasättas. Vad som accepteras utan bevis varierar med tid och plats. “Det som är sanning i Berlin och Jena är bara dåligt skämt i Heidelberg” påpekade _Gustaf Fröding_. Vidden av denna variation är större än vi anar.

På 1970-talet var socialistiska “sanningar” självskrivna, idag är det snarare de borgerliga “sanningarna” som är det. I radion sändes nyligen ett program från 1976 i vilket man frågade partiledarna hur de såg på framtiden. Alla, från höger till vänster, trodde på en tilltagande vänsterdominans. _C. O. Tallgren_ sade att han nog trodde att det skulle finnas borgerliga partier också i fortsättningen, också om de skulle vara små. Tre år senare började thatcherismen sitt segertåg i Europa. Som _Henrik Ibsen_ noterade: “En normal sanning varar högst i tjugo år.”

Få saker ger bättre perspektiv på vår egen tid än spådomar från det förflutna. Vi borde lyssna mera på gårdagens futurologer och mindre på dagens.

*

I praktiken anstränger vi oss sällan för att få andra att ändra åsikt. Ofta är vårt enda syfte att markera på vilken sida vi står, vem vi identifierar oss med. Vi skriver för dem som redan tänker som vi.

På samma sätt bedömer vi andras argument utgående från vilken grupp de tillhör i stället för att lyssna in oss på vad de har att säga. (Ja, ibland törs vi inte ens ta ställning till ett inlägg innan vi vet om det kommer från “rätt” eller “fel” sida.)

All verklig dialog är samtidigt en dialog med en själv. Vill man nå fram till sin motpart måste man hitta henne i sig själv. Om jag inte förstår det som frestar dig kan jag inte heller kritisera dina fel.

Ett ord som återkommer i mina kolumner är "vi". Men det är inte ett vi som utestänger eller ställer krav, det står inte för en samhörighet, det är ett vi vars förenande länk är outtalade förutsättningar, tankevanor, förblindelser. Vi:et markerar att kritiken samtidigt är en bekännelse. (Det skulle t ex för mig vara omöjligt att skriva en kolumn om Finlands flyktingpolitik, eftersom jag inte kan sätta mig in i hur man måste tänka för att se något hotfullt eller negativt i att människor från andra länder bosätter sig i detta land.)

*

Ju mera vi debatterar inom samma kretsar, desto mera låser vi oss vid ett bestämt sätt att betrakta både gamla och nya frågor. Därför är argumentens roll så begränsad för den som verkligen vill nå klarhet. Varje argument bygger på en utgångspunkt, och det är aldrig giltigare än sin utgångspunkt. Man kan argumentera dagen lång och aldrig komma längre.

Jag vill se det som en uppgift för en kolumnist att försöka fästa uppmärksamheten vid det vi tenderar att vara blinda för. Det den franske filmregissören _Robert Bresson_ sade om sitt arbete kan också gälla här: "Låt _det_ bli synligt som utan dig kanske aldrig blivit sett." Ditt personliga bidrag: inte att förändra, inte att hitta på något, inte lägga till eller dra ifrån, utan att uppmärksamma det som kanske just du har förmågan att uppmärksamma. Skenbart ett anspråkslöst uppdrag, men i själva verket så krävande det kan bli. Man måste fungera i ett ständigt medvetande om att man själv kanske är blind för det viktigaste.

Att uppmärksamgöra är inte att gå emot den andras vilja. Det är, i bästa fall, att hjälpa henne att inse vad hon vill.